

Джуматій О. О.,

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

АНГЛОМОВНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МІМІЧНОГО ВИРАЖЕННЯ БАЗОВИХ ЕМОЦІЙ (на матеріалі тлумачних словників)

У статті розглядаються способи прояву емоцій на обличчі людини, зокрема, за допомогою міміки. Аналізується англомова вербалізація мімічного вираження базових емоцій як одна із складових досліджуваного ЛСП "FACE".

Ключові слова: лексико-семантичне поле, базові емоції, міміка, вербалізована кінема.

В статье рассматриваются способы проявления эмоций на лице человека, в частности, с помощью мимики. Анализируется вербаллизация мимического выражения базовых эмоций в современном английском языке как одна из составляющих исследуемого ЛСП "FACE".

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, базовые эмоции, мимика, вербаллизованная кинема.

The article addresses the ways of facial expression of emotions and demonstrates the analysis of verbalized facial expression of basic emotions in the context of lexical semantic field (LSF) "FACE".

Key words: lexical semantic field, basic emotions, facial expressions, verbalized kineme.

Дана стаття представляє собою частину дослідження, присвяченого вивченню лексико-семантичного поля (ЛСП) "FACE" в сучасній англійській мові. ЛСП "FACE" складається із сукупності англомовних лексикографічно зареєстрованих слів, словосполучень та фразеологічних одиниць, які називають частини обличчя людини та мімічні рухи, що є виразниками емоцій людини та засобами невербальної комунікації.

Обличчя людини, по-перше, є однією з найголовніших складових її індивідуальності, а також, основним компонентом поняття "зовнішність". По-друге, "обличчя представляє собою своєрідний екран, на якому з більшою чи меншою повнотою відбивається динаміка актуальних переживань людини. Завдяки цьому, обличчя ... виступає одним з каналів невербальної комунікації" [1]. Виходячи з цього, у складі досліджуваного ЛСП виділяється два мікрополя:

1. мікрополе "обличчя як зовнішність", компоненти якого описують обличчя людини в стані спокою;

2. мікрополе "обличчя як виразник емоцій", компоненти якого описують мімічні рухи, а також зміни стану обличчя (наприклад, зміну кольору: to blush, to gain colour etc.), які свідчать про певну емоцію.

В даній статті розглядається саме мікрополе "обличчя як виразник емоцій", до складу котрого увійшло 190 конститuentів ЛСП "FACE" (74% від загальної кількості зареєстрованих словникових одиниць).

Обличчя людини має найбільшу здатність до вираження різноманітних емоційних відтінків [3, с. 23]. Таким чином, міміка є основним засобом вираження емоцій. Під мімікою розуміють "скорочення різноманітних м'язів обличчя для вираження своїх переживань та відношення до чогось або когось" [3, с. 55]. Найбільш виразні мімічні м'язи групуються навколо отворів лицьового скелету: ротової щілини, очниць і носу. Скорочення м'язів обличчя змінює його вираз, сигналізує про стан, в якому на даний момент перебуває людина. Останнє є не тільки предметно, а й соціально спрямованим і обумовленим. Таким чином, мімічна гра набуває комунікативної функції, стає своєрідною мовою спілкування, заповнюючи певні пробіли у вербальній комунікації.

Міміка, як виразні рухи обличчя, що використовуються як допоміжні, супровідні засоби комунікації, є предметом вивчення кінесики – розділу паралінгвістики, що вивчає комунікативні функції рухів тіла [5, с. 197]. Структурною одиницею кінетичної "мови" як системи є кінема.

В даному дослідженні увага приділяється взаємодії кінетичного та вербального (в нашому випадку англомовного) кодів. Вербалізація кінетичної поведінки людини передбачає вибір окремого словесного означення для окремої кінеси, тобто появу вербалізованої кінеси (ВК) [6, с. 8]. Лексикографічно зареєстровані ВК є мовними вербалізованими кінесами (МВК). Мовні вербалізовані кінеси слід відрізняти від мовленнєвих вербалізованих кінем, які в англомовному мовленні називають, характеризують та описують знакові рухи тіла (в нашому випадку – мімічні рухи) [6, 8].

Не всі конститuentи мікрополя "обличчя як виразник емоцій" є мовними вербалізованими кінесами, оскільки емоції людини можуть виражатися не лише мімічно, але й зміною кольору обличчя (наприклад, **to blush** = to become red in the face because you are ashamed or embarrassed (OD)), виразом обличчя в цілому (наприклад, **a face as long as a fiddle** = похмуре, сумовите обличчя). Крім того, обличчя людини може не відображати жодної емоції (наприклад, **a dead pan** = безпристрасне обличчя), або свідчити про те, що людина намагається стримати себе, приховати свої почуття (наприклад, **to keep one's countenance** = зберігати серйозний вигляд, стримуватися від посмішки; **to straighten one's face** = стримуватися, приймати незворушний вигляд).

Таким чином, в межах мікрополя "обличчя як виразник емоцій" налічується 110 мовних вербалізованих кінем (МВК), що називають мімічні рухи. Це становить 57,8 % від заявленої загальної кількості складників мікрополя (190).

Слід зазначити, що як виразні мімічні рухи в нашому дослідженні інтерпретуються також погляди. Це зумовлене, по-перше, тим, що під час погляду задіяні м'язи очей, які відносяться до м'язів обличчя тією мірою, в якій очі є частиною обличчя людини. По-друге, в погляді дуже чітко читається емоційний стан, переживання, думки людини. Недарма кажуть, що "очі – дзеркало душі". В.А. Барабанщиков та Т.Н. Малкова в своєму дослідженні, присвяченому точності ідентифікації експресії обличчя, стверджують, що "очі представляють собою своєрідний

змістовий центр обличчя” [1]. С.П. Ільїн, в свою чергу, зазначає: “Найголовнішим в керуванні очима є погляд”, та додає: “Очі здійснюють емоційний вплив завдяки тому, що використовуються у взаємодії з обличчям ... за допомогою зміни тривалості погляду, рухів повік, прищуру ... можна передати майже необмежену кількість інформації.” [3, с. 57].

В обсязі нашої вибірки 32 компоненти даного мікрополя (16,8 % від кількості компонентів мікрополя) називають різноманітні погляди та “процес дивлення” (the acts of looking). Наприклад:

- **a quizzical look** = a look that seems to ask question, often in an amused way (LD);

- **to ogle** = to keep looking at smb in a way that is too obvious because you think they are sexually attractive (MED) (вважається образливим);

- **to look askance at smb** = to show that you do not approve of smb/smth, or you do not feel certain about them (MED);

- **to cast sheep's eyes at smb** – дивитися закохано (K);

- **to look daggers (at smb)** – to look at smb in a way that shows you are very angry with them (MED).

В названій кількості компонентів 22 номінують “процес дивлення”, а 10 – самі погляди.

Отримані MBK було класифіковано відповідно до місця відтворення мимічного руху. П. Екман та К. Ізард в своїх дослідженнях мимічного прояву емоцій виокремили три автономні зони обличчя: зона лоба та брів, зона очей (очі, повіки, перенісся) та нижня частина обличчя (ніс, щоки, рот, щелепи, підборіддя). Проте, зважаючи на лексичний склад мікрополя “обличчя – виразник емоцій” і той факт, що в даному випадку не враховуються кінемі, що називають мимічні рухи всього обличчя, наприклад **to grimace** = *to twist your face in an ugly way because you don't like smth, because you are feeling pain or trying to be funny* (LD), для класифікації MBK відповідно до місця відтворення мимічного руху, були вибрані такі пункти, як **face proper, forehead, eyes, mouth**, які, в нашому випадку, дають змогу упорядкувати отримані MBK зі значенням мимічних рухів з більшою точністю (див. табл. 1)

Таблиця 1.

Розподіл MBK відповідно до місця відтворення мимічного руху

Місце відтворення	Кількість	%
Eyes	50	45,5
Mouth	43	39,1
face proper	12	10,9
Forehead	5	4,5
Всього	110	100,0

З наведеної таблиці видно, що найбільш кількісно представлені MBK, що позначають виразні рухи очей – 45,5 %. Найменша кількість MBK називає мимічні рухи лоба – 4,5 %.

На обличчі людини можуть відобразитися різноманітні емоції та їх поєднання. При дослідженні конститuentів мікрополя на предмет вираження емоцій, ми користувалися класифікацією базових емоцій, яку пропонують вчені-психологи [зокрема, див. 2, с. 47].

Базальні (фундаментальні, первинні, базові) емоції – природжені емоції, на базі яких розвиваються більш складні соціально детерміновані емоційні процеси, стани та емоційно-особистісні якості [5, с. 49]. Загально прийнятої класифікації базових емоцій наразі не існує. До прикладу, П. Екман визначає шість базових емоцій: радість, подив, страх, сум, гнів та огида, поєднана зі зневагою [8]. Водночас, К. Ізард в своїй класифікації, по-перше, відокремлює огиду та зневагу як окремі емоції, а по-друге, називає базовими такі емоції, як інтерес, сором та вина. Кожна з цих базових емоцій має свої, лише їй властиві мимічні рухи (окрім вина, яка не має чіткого мимічного вираження). В нашому дослідженні ми використовуємо класифікацією десяти базових емоцій, запропоновану К. Ізардом.

Інтерес. Емоція інтересу може проявлятися одним мимічним рухом в одній із областей обличчя – підведеними чи трохи зведеними бровами, переміщенням погляду до об'єкту, трохи відкритим ротом чи підтисканням губ. Кожен з цих рухів, як сам по собі так і в комбінаціях, може свідчити про емоцію інтересу. Оскільки в нашій вибірці у семантиці таких MBK як **lift/raise one's brows** = *to make your eyebrows go higher because you are surprised* (MED); **to purse** = *to bring your lips together tightly into a small circle, esp. to show disapproval or doubt* (LD) в дефініції відсутня експлікація необхідної семи інтересу, в нашому випадку цю емоцію відображають ідіома **be all eyes** = *watch with close attention and usually with great interest* (OID), а також, MBK-погляди, наприклад:

- **to eye** = to look at smb with interest (OD);

- **to gaze** = to look at smb/smth for a long time, for example because they are attracting or interesting (MED).

Подив. Мимічне вираження подиву легко розпізнається: брова високо підняті, в результаті чого на лобі з'являються продольні зморшки, а очі розширюються а округлюються. Трохи відкритий рот приймає овальну форму. Наприклад:

- 1) **to pop** = if your eyes pop, they are very wide with surprise or excitement (MED);

- 2) **to gape** = to look at smb/smth with your mouth open because you are very surprised (MED).

Радість. Радість – одна з найпростіших емоцій з точки зору мімічного вираження. Вона виражається посмішкою. Справжня щира посмішка викликає також скорочення м’язів очей, в результаті чого біля зовнішніх кутів очей з’являються легкі зморшки – так звані “гусячі лапки” [2, с. 150]. Сему радості містить 12 MBK, які номінують посмішки і процеси посміхання. Наприклад:

- 1) **be all smiles** = be very happy and smiling, especially after feeling sad or worried about sth (OID);
- 2) **to beam** = to smile widely because you are very happy (MED);
- 3) **grin** = a big smile that shows your teeth (MED).

Сум. Мімічний вираз суму такий: “внутрішні кінці брів трохи підняті і зведені до перенісся, очі трохи звужені, а кути рота опущені. Іноді можна спостерігати легке тремтіння підборіддя. В залежності від віку та інтенсивності переживання, сум може супроводжуватися плачем” [2, с. 198]. Лексично емоція зневаги представлена єдиною MBK:

- **to make/pull a sad face** = мати сумний вигляд, зробити пісну фізіономію (K).

Гнів. Мімічний вираз гніву: брова опущені, шкіра на чолі стягнута, у дорослих людей між бровами пролягають глибокі зморшки; очі звужуються, погляд фіксується на джерелі гніву або роздратування. Дорослі часто зіплюють зуби та щільно стискають губи, щоб приховати зловний оскал [2, с. 250]. Емоцію гніву репрезентують 20 MBK. Це, наприклад:

1. **to glare** = to stare angrily or fiercely (OD);
2. **to clench** = to hold your teeth tightly, usually because you feel angry (LD);
3. **to lour** = to look angrily at smb (MED);
- 1) **to look daggers (at smb)** = to look at smb in a way that shows you are very angry with them (MED);
- 2) **give smb the hairy eyeball** = to look at smb severely because you do not approve of what they are doing (LID);
4. **a dirty look** = злий погляд (K).

Зневага. Розгорнуте мімічне вираження зневаги включає в себе трохи підняті брова та верхню губу (чи стиснуті кути губ). Зневага може також виражатися посмішкою. Сема мімічного вираження суму міститься в дефініції 4 MBK, наприклад:

5. **to sneer** = to smile in a very unkind way that shows you have no respect for smb/smith (MED);
6. **to curl one’s lip** = to pull your top lip upwards at one side in a way that shows you are annoyed or do not respect smb (MED).

Окремої уваги в нашому випадку заслуговують емоції огиди, сорому, страху та вини. Незважаючи на те, що психологи впевнено називають конкретні мімічні характеристики, притаманні емоціям огиди (наспулені брови, ніс у зморшках, кутастий рот) та страху (підняті та зведені до перенісся брови, широко відкриті очі) [2, с. 274, 310], в нашій вибірці жодна з MBK, що позначають відповідні мімічні рухи, не містить в своїй дефініції ані семи огиди, ані семи страху. В нашому випадку вираження даних емоцій репрезентують такі складники мікрополя, як, наприклад, **grimace n** = a twisted expression on the face made in pain or *disgust* (OD) та **to blanch** = to become pale because you are *frightened* or *shocked* (LD), що позначають або вираз обличчя в цілому, або зміну кольору обличчя, що, як вже було зазначено вище, є немімічним вираженням емоцій. Це стосується також емоції сорому, оскільки основним проявом даної емоції є поява сором’язливого рум’янцю [7]. Що ж до вини, то, за ствердженням психологів, дана емоція не має чіткого мімічного вираження.

Отримані дані можна систематизувати у вигляді таблиці (див. табл. 2):

Таблиця 2.
Розподіл MBK відповідно до вираження базових емоцій

Ранг. №	Емоції	Кількість кон- ституентів	%
1	Різне	60	54,5
2	Гнів	20	18,2
3	Радість	12	10,9
4	Подив	7	6,4
7	Інтерес	6	5,5
7	Зневага	4	3,6
6	Сум	1	0,9
5	Сором	0	0,0
8	Страх	0	0,0
9	Огида	0	0,0
10	Вина	0	0,0
	Всього	110	100,0

Таким чином бачимо, що найбільшою кількістю MBK представлена емоція гніву (18,2 %). Найменшою кількістю MBK представлена емоція суму – 0,9 % відповідно. Водночас з наведеною таблицею видно, що найбільша кількість складників мікрополя (60) входить до групи “різне”. Це пояснюється тим фактом, що емоційний діапазон людини значно ширше за базові емоції, і це знаходить своє відображення в мові. До групи “різне” відносяться такі MBK, які називають прояви різноманітних емоцій та їх відтінків, що не є базовими.

Отже, в процесі дослідження 190 складників мікрополя “обличчя як виразник емоцій” на предмет мимічного вираження базових емоцій було виокремлено 110 конститuentів мікрополя, що називають мимічні рухи (кінеми). Ці лексикографічно зареєстровані мовні одиниці називаємо мовними вербалізованими кінемами (МВК). Їх було класифіковано, в першу чергу, по зонах обличчя відповідно до місця відтворення мимічного руху за пунктами *face proper, forehead, eyes, mouth*. Результати показали, що найбільш кількісно представлені МВК, що позначають виразні рухи очей – 45,5 %. Найменша кількість МВК називає мимічні рухи лоба – 4,5 %.

Крім того, отримані МВК класифікували відповідно до вираження 10 базових емоцій по групам “гнів”, “радість”, “подив”, “інтерес”, “зневага”, “сум”, “сором”, “страх”, “огида” та “вина”. Виявили, що найбільш кількісно представлена емоція гніву (18,2 %). Найменшою кількістю МВК представлена емоція суму – 0,9 %. Емоції сорому, страху огида та вини не представлені жодною МВК, оскільки усі МВК, що називають мимічні рухи, призначені вираженню даних емоцій, не містять в своїх дефініціях семи сорому, страху огида та вини. В процесі класифікації було також виокремлено групу “різне” (54,5 %), до складу якої увійшли МВК, які називають прояви різноманітних емоцій та їх відтінків, що не є базовими.

Результати даної роботи можуть бути використані для подальших досліджень в галузі вивчення лексико-семантичних полів та невербальної комунікації.

Література:

1. Барабанщиков В. А., Малкова Т. Н. Зависимость точности идентификации экспрессии лица от локализации мимических явлений [електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.voppsy.ru/issues/1988/885/885131.htm>
2. Изард К. Психология эмоций / Кэррол Э. Изард. – СПб. : Питер, 2006. – 464 с.
3. Ильин Е. П. Психология общения и межличностных отношений / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2010. – 576 с.
4. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2001. – 752 с.
5. Мещеряков Б. Г., Зинченко В. П. Большой психологический словарь. – М. : Прайм-Еврознак, 2003. – 672 с.
6. Попік І. П. Лексико-семантичне поле “жестикуляція” в мові та мовленні : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. ф. н. : 24.06.04. – Одеса, 2004. – 23 с.
7. Darwin Charles. The Expressions of the Emotions in Man and Animals [електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.darwin-online.org.uk/content/frameset?itemID=F11428&viewtype=text&pageseq=1>
8. Ekman Paul. Are There Basic Emotions. [електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.paulekman.com/wwwp-content/uploads/2009/02/Are-There-Basic-Emotions1.pdf>
9. Апресян Ю. Д. Новый большой англо-русский словарь : В 3 т. – 8-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 2003. – 832 с.
10. Большой англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – 5-е изд., перераб. – М. : Рус. яз. – Медиа, 2005. – 1210 с.
11. Longman Dictionary of Contemporary English / Della Summers. – Pearson Education Limited, 2001. – 1667 p.
12. Longman Idioms Dictionary. – Addison Wesley Longman Limited, 1998. – 398 p.
13. Macmillan English Dictionary for advanced learners. – Bloomsbury Publishing Plc, 2006. – 1692 p.
14. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English / A. S. Hornby – Oxford University Press, 2000. – 1792 p.
15. Oxford Idioms Dictionary for learners of English. – Oxford University Press, 2001. – 465 p.